

o bičhade andal o parlamentos the andre aver phuva džanas u rodenas ajzen manušen, so pes maren vaš o čačipen. Savore kajse manuša zaačhade kada nalačhipen. But Roma denašle andal e phuv het. Rozčhide pes andro aver phuva u dživen odej dži akana. Te kamen odej mištes te dživel o Roma, musaj te phirel andro buta a o čhave te phirel andro školi. Kajse famelijenge odej mištes. But čhave, so uľile andre Anglija, phirde avri o školi a gele dureder. Akana hine pro univerziti.

Aľe oda šaj phenas the adej, na? Kole, so keren buti a kamen, kaj lengre čhavendar vareso te el, ta bajinen vaš o čhave. The adej o romane čhave imar pro univerziti u sikhľon. Te peske lava, ta hin amen akana feder dživipen, niž sas amare phuren. Andre varesoste he. O Romńija pes na daran imar avke peskre romendar he džan te sikhľol! Džanen imar, sar kamen te vakerel, na savore, aľe buter hine, so pes adaptinde. Nane lenge jekh, so akana pes ľidžal, na daran te džan te demonštrinel (varekana aňi te šunel na kamlehas). Kala tranda berš pes but vazdle o Roma, polokes pes ispiden všadzi. Danderav andre mri čhib! Mi del amenge amaro gulo Devloro zor the lachi godi, kaj pes upre buter te vazdas.

Stanislava Miková

Nane Rom sar Rom – sako sam aver

E eseja kijo tematos „Sar dživen o Roma andro bišujekhto šelberš“, Paramisara

Sar peske o Roma terdon andre kala berša? So duminen? Namištes; sar the andre aver berša. Maj sako đives šaj genen pro facebookos, andro hiri abo avrether šunen, sar o gadže le Romen na kamen. Sar len tele čhiven, so pale kaj kerde, so čorde, kas marde. Nane ko len te zaačholas. O politika na kamen kaleha nič te kerel, u kada o baro šero kerel nekbareder bida. Aľe so o Roma, sar jon pes šunen? So jon keren, save hine? So len chal? Savo len hin suno? Sakoneske jekh.

Sar šaj elas le Romen varesavo suno?!

Te pre ada duminav, ta mange avel andro šero jekh paramisi. Pal oda, sar o Del kerlas manušen. Na džanen la? Ta šunen!

O Del na kamla te jel korkoro u e phuv has bari, ta iľa e čik u kerđa manušen. Thođa les andro bov te pekel. Daralas, ta les iľa sigo avri. Na has avka, sar kamelas, has ajšo „nadokerdo“. „Oda jekh,“ phenda. „Sal miro čhavo, ta dža u le tuke jepaš them.“ Kerđa mek jekhes, bisterđa pre leste u iľa les nasig avri. „Ta kada imar but peko,“ kerelas le šereha. „Sal tiš miro čhavo u tut dava aver jepaš them.“ Na diňa leske, u mek jekhes thođa andro bov. Merkinelas pre leste u delas pozoris, kaj te na el but parno the but kalo. Sar les cirdelas avri, ta lošaľolas. „Kajse manušen

žít dobře, musí mít zaměstnání a děti musí chodit do školy. Takovým rodinám se tam daří. Hodně dětí, které se narodily v Anglii, dokončilo základní školy a pokračovaly dál. Dnes jsou na univerzitách.

Ale to platí i u nás, ne? Romové, kteří pracují a přejí si, aby z jejich dětí něco bylo, se dětem věnují. I tady už jsou mladí Romové na univerzitách a studují. Když se nad tím zamyslím, tak je náš současný život lepší, než ho měli naši předkové. V něčem určitě. Romky se už nebojí svých manželů a studují! Už se naučily říct vlastní názor. Ne všechny, ale je víc takových, které se přizpůsobily. Není jim jedno, co se dneska děje, nebojí se jít demonstrovat (dřív by o tom nechtěly ani slyšet). Za těch třicet let se Romové hodně pozvedli, pomalu se dostávají do všech oblastí. Abych to nezakřikla! Kéž nám dá Pámbíček sílu a zdravý rozum, abychom se dostali ještě dál.

Překlad Karolína Ryvolová

Stanislava Miková Není Rom jako Rom – každý jsme jiný

Esej na téma „Život Romů v 21. století“ pro romský literární klub *Paramisara*

Jak si Romové v dnešní době stojí? Co myslíte? Nic moc; stejně jako v dřívějších letech. Skoro každý den můžete na Facebooku, ve zprávách nebo i jinde slyšet, jak gádžové nemají Romy rádi. Jak je shazují: co zase kde provedli, co ukradli, koho zbili. Není, kdo by se jich zastal. Politikům se s tím nechce nic dělat, a ten největší pán ze všech škodí úplně nejvíc. Ale co Romové, jak se cítí oni? Co dělají a jací jsou? Co je trápí? Jaký mají sen? To je každému jedno. Jak by Romové mohli mít nějaký sen?!

Když nad tím tak přemýšlím, tak mě napadá jedna legenda. O tom, jak Pán Bůh dělal člověka. Neznáte ji? Tak poslouchejte!

Bůh nechtěl být sám a země byla veliká, tak vzal hlínu a uplácal z ní člověka. Dal ho péct do pece. Nemohl se dočkat, a tak ho brzy vytáhl ven. Nebyl podle jeho představ, byl jakýsi nedopečený. „To nevádí,“ řekl si. „Jsi můj syn, tak běž a vezmi si půlku země.“ Uplácal ještě jednoho, zapomněl na něj a vytáhl ho pozdě. „Tak tenhle už je upečený moc,“ kroutil nad ním hlavou. „I ty jsi můj syn a tobě dám tu druhou půlku země.“ Nedalo mu to, a strčil do pece ještě jednoho. Hlídal ho a dával pozor, aby nebyl ani moc bledý, ani moc upražený. Když ho vytáhl ven, zaradoval se. „Takového člověka jsem

kamavas, kaj te el sar me, kalosegno manuš. Jááááj, u tut so dava? Tu dža,“ phenel tritone manušeske, „tiri ela cali luma.“

Andre kadi paramisi dikhav amen, le Romen, adadives. Na sar dičhon avri, aľe save hine andre. Peršo Rom hino „parno“, leskero vodi hiňi parňi. Kamel avka te el sar o Čechi, te perel mišto andro gadžikano dživipen, hoj chudel te vakerel pal o Roma avka sar o gadže. Na sikhavel peskere čhaven romanes, cirdel pes het le Romendar, rakinel pro Roma avka sar o gore. Ladžal pes vaš oda, ko hino. Džanav kajse Romen u gondolinav pre oda, sar oda pharo lenca te vakerel pal o romipen. E diskusija phareder niž sar le gadženca.

Paľis ade aver Rom, kajso igen „kalo“ andre. Ov nekfeder sa džanel. „No, me som Rom, ko buter?“ Igen chal choľi pro gadže. Dživel andre peskeri grupa, daral, na paťal niľkaske u niľkada šoha le goren na lela. The kajsen prindžarav.

Našti bisterav pro agorutno. Andre mire jakha oda Rom, sar kamel te el. Godaver manuš; avka sar o Del kamelas. Hino Rom cale jileha. Na ladžal pes vaš peskeri čhib, hordinel peskeri cipa baripnaha. Džanel peskeri historija, aľe na dživel andre. Džanel, hoj kempel te hazdel pes phuvatar u džal dureder. Phirel le gadženca andre sikľardi, andre buti, u te del o Del, phiren ke peste khere sar amala.

Gondolinav, hoj kole agorutnes hin nekphareder dživipen. But berša ľikerel, niž peske arakhel oda peskero zoralo than andro dživipen. Kempel te el feder andre peskeri buti sar savore. Kempel te el žužeder, feder urdo, pozitivno. Te perel, ta pale pes hazdel. Gondolinel pal oda, so ela dureder. O gore leske kašta tel o pindre čhivkeren. Aľe te ada sa ľikerla avri, ta le goren phagela. Gondolinav pal oda u mangav Devles, kaj oda te el čačipen! Avka o gore šaj achalón, hoj sa nane avka, „sar pes vakerel“.

Igen našti vakerav pal oda, sar has le Romenge paš o komunisti. Somas cikňi čhajori, sar gele het. Čeporo leperav. O dživipen džalas lokeder. Le Romen na has ajšo pharo šero pal e buti the pal o školi sar adadives. Ko mištes kerlas, ta phirlas pro rekreaciji abo vileti. Phiravas avka la babaha. O Roma has, del pes te phenel, mištes le gadženca. Na has andre ajši izolacija sar adadives. O terne phirenas pro čaje, plesi the aver kulturna akciji. Šunenias čechika giľa. Phiren the adadives o Roma le gadženca pro plesi?

Pre aver sera, o gore na kamenas, kaj amendar vareso te el. Kamenas, kaj te bisteras amari čhib. Šukares amen ľikernas tele; pre kole phare buta lenge has o Roma lačhe! Romane zabavi has jekhvar tel o berš. Pal kada mange vakerlas miro papus.

Sar o komunisti gele, but Roma, na savore, na džanenas, so peha. Jekhvareste pre amende na has than andre buti. O Roma ačhile bijo love, bijo khera. Thode amen pre jekh kopa. Koda, so o gadže počoral pal o Roma vakernas, lenge jekhvar chudle te čhivkerel pro jakha: Me som goro, u tu sal melalo, dilino Rom! Avle ajse seri, sar thoda o Sladkus. O Landas le Mataskuha kerde Orľik.

chtěl, aby byl snědý jako já! Co dám ale tobě? Ty běž,“ řekl třetímu člověku, „tvůj bude celý svět.“

Já v té legendě vidím nás Romy v současnosti. Ne to, jak vypadají navenek, ale jací jsou uvnitř. První Rom je „bílý“, má bílou duši. Tolik si přeje být jako gádžové a dobře mezi ně zapadnout, že o Romech začíná mluvit stejně jako oni. Neučí svoje děti romsky, s ostatními Romy se nestýká a na Romy nadává stejně jako bílí. Stydí se za to, kým je. Zním takové Romy a myslím na to, jak je s nimi těžké mluvit o identitě. Diskuse je s nimi ještě těžší než s gádži.

Pak je tu další Rom, který je uvnitř hodně „černý“. Ten ví všechno nejlíp. „Já jsem Rom, a kdo je víc?“ Na gádže má pořádnou pifku. Žije si ve své komunitě, je bázlivý, nedůvěřivý a Čechy vůbec nebere. Zním i takové.

Nesmím zapomenout na posledního. V mých očích to je Rom, jak má být. Je to moudrý člověk; tak jak si Pán Bůh přál. Je Romem celou svou duší. Nestydí se za svůj jazyk a svou kůži nosí s hrdostí. Zná své dějiny, ale nežije minulostí. Ví, že je potřeba zvednout se ze země a jít dál. Chodí s gádži do školy, do práce, a v lepším případě se i vzájemně navštěvují jako přátelé.

Ten poslední má podle mě nejtěžší život. Dlouho trvá, než si na světě najde svoje pevné místo. Musí být ve všem lepší než ostatní. Musí být čistší, lépe oblečený, veselý. Když upadne, zase se zvedne. Myslí na budoucnost. Gádžové mu občas házejí klacky pod nohy. Když to ale všechno vydrží, tak Neromy přesvědčí. Přemýšlím o tom a prosím Pána Boha, aby to tak bylo. Tak i Češi můžou pochopit, že všechno není tak, jak se povídá.

Nemůžu moc mluvit o tom, jak se Romům dařilo za komunistů. Když jejich vláda skončila, byla jsem ještě malá holka. Pamatuju si toho jen málo. Život byl snazší. Romové neměli tak těžké hlavy se školou a se zaměstnáním jako dneska. Kdo dobře pracoval, jezdil na rekreace anebo na zájezdy. Jezdívala jsem takhle s babičkou. Dá se říct, že Romové s gádži vycházeli. Nebyli v takové izolaci, jako jsou dnes. Mládež chodívala na čaje, plesy a další kulturní akce. Poslouchala české písničky. Jestlipak i dneska chodí Romové s Neromy na plesy?

Na druhou stranu si Češi nepřáli, aby z nás něco bylo. Chtěli, abychom zapomněli svůj jazyk. Drželi nás pěkně při zemi; na těžkou práci jim byli Romové dobří! Romské zábavy bývaly jednou do roka. O tom mi vyprávěl dědeček.

Když se změnil režim, někteří Romové nevěděli, co se sebou. Zničehonic pro nás nebylo v práci místo. Romové zůstali bez peněz a bez střechy nad hlavou. Naházeli nás všechny na jednu hromadu. To, co dřív gádžové o Romech říkali za jejich zády, jim teď začali říkat do očí: Já jsem pán a ty jsi špinavej a hloupej cikán! Vznikly politické strany jako ta, kterou založil Sládek. Landa s Matáskem dali dohromady Orlík. Skinheadská mládež vraždila Romy. Jen tak! Dostali podmínku, a ti nahoře tím každému ukázali, jaké mají s Romy úmysly.

Hodně Romů ztratilo ke gádžům úctu, přestali jim věřit. Už s nimi nechodili na společné taneční zábavy. Romy přestali pouštět do restaurací a na diskotéky.

Stanislava Miková (v pozadí Květoslava Podhradská) na křtu knihy *O mulo!*, Praha 13. 12. 2019 | Foto: Václav Lomič

O terne bibalengere murdarkernas le Romen. Ča avka! Chudenas podminka, u o šerale sakoneske avka sikhade, sar kamen te kerel le Romenca.

But Roma našade paťiv kijo gadže, preačhile te paťal. Imar na phirenas le gadženca pre jekh zabava. Preačhile le Romen te mukel andro restauraciji, diskoteki. Bariľa avri našaďi, choľamen generacija. Na dikhle peskere dajen daden te kerel buťi. Na džanen s'oda diskoteka. O terne gadže andre khelen, o Roma pro lavkici čhide tele. So lendar ačhila? „Romská otázka“. Na keren, nič na kamen, nič len na cirdel.

Me som optimistas. Hin but manuša, so kerde bare školi; študenta, so kamen, kaj o Roma te džan dureder. Arakhle peske lači buťi u keren

mištes le Romenge, šegitinen jekh avreske. Som rado, hoj ade hin orgaňizaciji, so šegitinen le terne Romenge te sikhľol u so ačahľile, hoj avres niš sikhľibnaha na džala.

Te džava pale andre paramisi: savo dživipen hin adaďives? Sam rozčhivkerde pal e luma sar kole trin manuša, so hine jekhe chumerestar. Na čudaľinav man peršeske. Hino choľamen, ladžal pes u kamel te dživel sar manuš, ta predanderla sa, kaj les te jel smirom, kaj pre leste ňiko te na rakinel. Gondolinav, sar kajseske phenen o gore, „Ten je náš, cikán, ale jinej!“ Dujto choľamen avka sar peršo, ale imar na kamel le gadženca nič. O gadže bi phehenas „nepřízřůsobivý“. U koda trito? Oda sam savore amen, so ačahľilam, hoj te vareso kamas, ta mušinas igen phares te kerel buťi. Dikhav, sar baruvas, keci imar hin študenta, so kamen te aven sikhade, doktora, uradňika, bankera the aver, u na mukhen peha te kerel sar le šmecoha. E vodi amen hin nasvali, mard'i, dukhad'i. Mek amare čhavenge kampela te marel pes vaš peskeru lacho dživipen. Ela pharo, ale del pes. Igen oleske kamav te paťal!

Vyrostla ztracená a našťvaná generace. Nikdy neviděli svoje rodiče chodit do práce. Nevědí, co je to diskotéka. Češi uvnitř tancují, a Romové venku trčí na lavičkách. Co z nich bude? „Romská otázka.“ Nepracují, po ničem netouží, nic je nezajímá.

Já jsem optimistka. Je hodně Romů, kteří vystudovali vysoké školy; studentů, kteří se snaží, aby Romové došli dál. Tihle Romové si našli dobrá zaměstnání a pracují pro ostatní Romy, vzájemně si pomáhají. Jsem ráda, že existují organizace, které mladým Romům pomáhají se učit, a které pochopily, že bez vzdělání to nepůjde.

Když se vrátím k té legendě: jaký je život dnes? Jsme roztroušení po celém světě jako ti tři lidé z jednoho těsta. Tomu prvnímu se nedivím. Je našťvaný, stydí se a chce žít jako člověk, tak ledacos překousne, aby mu dali pokoj a nenadávali mu. Podle mě tomuhle Romovi bílí říkají, „Ten je náš, cikán, ale jinej!“ I ten druhý se zlobí, ale už nechce s gádži mít nic společného. Toho by gádžové pojmenovali „nepřízřůsobivý“. A ten třetí? To jsme my všichni, kteří jsme pochopili, že když něco chceme, tak pro to musíme hodně udělat. Vidím, jak se zlepšujeme, kolik už máme studentů, kteří se chtějí stát vědci, lékaři, úředníky, bankéři a podobně, a už se sebou nechtějí nechat orat. Duši máme nemocnou, zbitou a bolavou. Ještě naše děti se budou muset o slušný život rvát. Bude to těžké, ale půjde to. Moc tomu chci věřit!

Překlad Karolína Ryvolová